

ЄВГЕН РУДНИЦЬКИЙ

Працюючи над дослідженням весільної обрядовості українців ще у 1981 – 1988 роках, я звернула увагу на рукопис Євгена Рудницького “Українське весілля на Підляшші”, який зберігається в Рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського НАН України у фондів Етнографічної Комісії (1921 – 1933) ф.1 – 5, одиниця збереження 483, 161 аркуш, без дати. Цей запис весілля важко було не відзначити, оскільки він суттєво відрізнявся від аматорських записів своєю науковою досконалістю, зі збереженням народної термінології, послідовністю викладу. Було зрозуміло, що такий фаховий запис весілля міг зробити лише вчений з глибоким розумінням справи.

Більш детально рукопис опрацьовувався мною при підготовці до друку колективної монографії “Холмщина і Підляшшя” (К., 1997). Вже тоді з’явилася думка про необхідність публікації цього надзвичайно цінного запису весілля. Потрібно було з’ясувати біографічні дані автора запису. Енциклопедія українознавства досить скупо схарактеризувала Євгена Рудницького як автора праці про “Діалекти Уманщини” (1927), статті в Українському діалектологічному збірнику (К., 1929, ч.II), та як співавтора русифікованого “Рос.-укр. словника” (К., 1937)¹. Життєпис вченого, очевидно, був невідомим. Ситуація мало змінилася і коли побачила світ Енциклопедія “Українська мова” (К., 2000). Автор інформації про Євгена Рудницького Й.О.Дзендзелівський скористався даними попередників, додавши, що Рудницький був співробітником інституту мовознавства².

Професор Михайло Лесів у розділі “Особливості говору українців Холмщини та Підляшшя”³ згадує, що перед Першою світовою війною зробив етнографічно-мовознавчу екскурсію до Константинівського повіту студент Є.Рудницький, що був у селах Гнойно, Старий Бубель, Борсуки, Луковиськи.

Звіт студента Євгена Рудницького було опубліковано серед інших звітів Відділу російської мови й словесності імператорської академії наук, в якому коротко повідомляється, що літо 1909 року він присвятив вивченню народних говірок Константинівського повіту Сідлецької губернії, а саме північно-східної частини повіту: в селах Гнойно, Старий Бубель, Борсуки, Серпелиці і Заканале. При цьому він зазначає, що народна говірка зветься тут “руською”, “хахлацькою”, “простою мовою” і має виразні риси північно-українського діалекту⁴. Студент у звіті також пише, що він проводив записи пісень і казок за допомогою фонографа, який отримав від Академії наук і передав детальний звіт Олексію Олександровичу Шахматову, а фонограф із записами у Відділ російської мови і словесності⁵.

Тривалі пошуки в архівах привели до матеріалів, які розкривають частково біографічні дані і творчу діяльність непересічного вченого мовознавця, етнографа, краєзнавця, громадського діяча Євгена Рудницького.

Народився Євген Миколайович Рудницький 2 лютого 1883 року у м. Межиріччі Більського повіту (тепер у складі Польщі). Загальну середню освіту здобув у Холмі (тепер місто Хелм у Польщі)⁶.

У 1906 році вступив на історично-філологічний факультет Петербурзького університету, де під керівництвом академіка Олексія Шахматова студіював словесність та історію мови і закінчив університет у 1910 році.

Згідно власноруч писаної анкети, Євген Рудницький отримав спеціальність з історії української і російської мов, діалектології⁷.

У 1910 році Є.Рудницький працював навчителем (учителем) російської мови і словесності в Білостоцькій середній школі (тепер у складі Польщі).

Очевидно, що із ранніх студентських років він захопився етнографічними дослідженнями на Підляшші і найбільше вивченням весільного обряду українців. Ще у 1908 році молодий вчений зробив наукову доповідь “Весільний ритуал на Холмщині” в Українському науковому

Товаристві у Петербурзі⁸. А це означає, що його етнографічно-мовознавча екскурсія влітку 1909 року до Сідлецької губернії вже була не першою. Окрім того, народившись на Підляшші, він мав можливість спостерігати звичаї й обряди в живому побутуванні на початку ХХ ст.

У 1909 році для української Громади в Петербурзі він прочитав доповідь “Говірки Підляшшя”.

Пізніше, працюючи в Білостоку, Євген Рудницький виступав з доповідями на етнографічні та літературознавчі теми, зокрема “Футуризм в сучасній літературі” (1911 р.).

Перша світова війна принесла багато страждань і поневірянь українцям Холмщини та Підляшшя. Російські війська, вступаючи, знищували українські села, палили збіжжя, а людей евакуювали вглиб Росії. У червні – липні 1915 року було повністю примусово виселено українське населення Білгорайського, Томашівського, Замостського, Холмського, Грубешівського, Володавського, Константинівського й Більського повітів⁹. Долю біженців розділив і вчений Євген Рудницький, який у 1915 році опинився у Криму. Там, у місті Сімферополі він вчителював у комерційній школі і паралельно у жіночій гімназії¹⁰. Поза основною діяльністю займався активно просвітницькою працею в Сімферопольському народньому університеті (1917 р.), виступав з лекціями, підтримував українську громаду і з 1918 по 1921 рік був головою Сімферопольської Української Громади¹¹. В цей час він виступав з лекціями для військових, у клубах Криму, зокрема, в Карасубазар. Восени 1918 року став викладачем української і російської літератури у Таврійській сільськогосподарській школі, а вже з 1922 року став викладачем в Уманському агротехнікумі, де працював певно до 1927 року. За цей час написав ряд праць з методики викладання мови.

Інтереси вченого були в різних галузях гуманітарних наук. Він цікавився історією, краєзнавством. З листа до Михайла Грушевського, датованого 23 вересням 1925 року з Умані, довідуємося, що він віднайшов в Криму цікаві документи, що стосувалися середини ХІХ сторіччя і мали інформацію про наміри патріотично настроєних українців вести боротьбу з Росією. Йшлося про таємний патріотичний Комітет Бесарабії і України 1853 р.¹²

Придбані в Криму від нащадка Михайла Чайковського (Мехмет Садик-Паші) матеріали послужили Є.Рудницькому для написання замітки “До історії козакофільства”¹³. В Умані, працюючи викладачем в Аграрному технікумі, Євген Рудницький збирає етнографічно-мовознавчі матеріали. Його зацікавлення весільними обрядами не минуло. У своїй статті “Зложене речення в гуманських діалектах”¹⁴ він пише про те, що, почавши свої спостереження над мовою села Війтівки Гуманського району (тепер околиця Умані), він поширив свої спостереження над мовою сусідніх сіл, не раз відвідував і дальші села та збирав матеріал із закутків¹⁵. При цьому вчений наголошує, що “Мова пісень (у мене переважно весільні) заховала чимало архаїчних рис і досі пильно шанується проти нових впливів”¹⁶. Дослідник записував багато прикмет, повір'їв, зокрема “Кабакі, дині та кавуни садяться тоді, коли рясне небо (коли хмари пучком і густо). А коли місяць настає, то не можна нічого сіяти, бо буде тіко цвісти”. Або ж “Прикладають камінюм капусту, щоб люче здушити та щоб швидше вкисла”. Записав і розпач господаря, який згадував, що мав багато землі, але згідно звичаїв поділив між дочками і залишився ні з чим. Дослівно “Землі мав багато, там ж дев'ятеро дівок...”¹⁷.

Із анкети вченого стає зрозумілим, що у 1926 році він був ще в Умані, де віднайшов нові краєзнавчі знахідки і виголосив доповідь “Нові дані про Софіївку” в гуртку краєзнавства при Уманській Соціально-історичнім музеї.

Можливо з 1927 років він уже переїхав до Києва і став співробітником Інституту мовознавства, бо друкує свої статті у виданнях Академії наук. Підтвердження тому, що він працював в інституті мовознавства знаходимо у передмові до “Російсько-українського словника” (К., 1937) під ред. П.Мустяци, де серед принципів укладання якого було завдання “...очистити українську літературну мову від націоналістичних перекохань і вигадок”¹⁸. В цій же передмові на (с.7) вказано, що Словник уклали співробітники інституту Мовознавства Ст.Василевський і Єв.Рудницький.

Подальша доля автора цікавих мовознавчих праць та рукопису “Українське весілля на Підляшші” невідома. Частина архіву очевидно зберігається в Петербурзі. Запис весілля до

Етнографічної Комісії він мабуть здав по приїзді до Києва, але анкети збирача у Рукописних фондах ІМФЕ ім.М.Рильського НАН України немає, що наводить на сумні здогади, бо відомо, що анкети репресованих вчених вилучалися з архіву Етнографічної Комісії.

Серед документів Аг. Кримського, ймовірно 1930 р., зберігається записка невідомого експерта до Київського Бюро Секції Наук. робітників, який, познайомившись з науковими працями Євгена Рудницького, радить присвоїти йому другу категорію тоді, коли він опублікує свої рукописні праці, які були представлені ним на Комісію. Зазначено, що Є.Рудницький "виявляє добру підготовку й путящі знання"¹⁹.

Читачеві пропонується публікація рукописної праці Євгена Рудницького "Українське весілля на Підляшші" із повністю збереженим текстом автора, без виправлень мови. Вважаємо, що ця праця є важливою з погляду наукового пізнання етнічної історії українців на українсько-польському порубіжжі, вона стане в пригоді мовознавцям, етнологам, фольклористам, усім, хто цікавиться історією України.

За допомогу у відшукуванні матеріалів про Євгена Рудницького висловлюємо вдячність науковим працівникам Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського та Державного архіву Черкаської області, особливо Ромодан Лідії Степанівні.

¹ Енциклопедія українознавства. Словникова частина, під ред. В.Кубійовича. – Париж – Нью-Йорк. – С.2631.

² Енциклопедія "Українська мова". – К., 2002. – С.525.

³ Лесів Михайло. Особливості говору українців Холмщини та Підляшшя // Холмщина і Підляшшя. Під редакцією В.К.Борисенко. – К., 1997. – С.87.

⁴ Кондаков Н.П. Отчет о деятельности Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук за 1909 год. // Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук. – СПб., 1910, т.87. – С.31.

⁵ Там само.

⁶ Державний архів Черкаської області (далі ДАЧО). – Ф.Р-27-58. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.1.

⁷ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (далі ІР ЦНБ). – Ф.ХХVII. – Од. зб.1573. – Арк.1.

⁸ Там само. – Арк.3.

⁹ Корнилович М. Біженська трагедія Холмщини і Підляшшя // Україна. – Кн.3. – К., 1927. – С.116.

¹⁰ ДАЧО. – Ф.Р-27-58. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.24.

¹¹ ІР ЦНБ. – Ф-Х. – №14753 – 14754. – Арк.9.

¹² Там само. – Арк.9 – 13.

¹³ Там само. – Арк.1 – 13.

¹⁴ Рудницький Євген. Зложене речення в гуманських діалектах // Український діалектологічний збірник, кн.II – К., 1929. – С.211 – 230.

¹⁵ Там само. – С.211.

¹⁶ Там само. – С.212.

¹⁷ Там само. – С.220.

¹⁸ Російсько-український словник. – К., 1937. – С.4.

¹⁹ ІР ЦНБ. – Ф.1. – №25750. – Арк.1 (зворот).

проф. Валентина Борисенко

**УКРАЇНСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ НА ПІДЛЯШЬІ.
(В СЕЛАХ ГНОЙНІ, БОРСУКАХ, СТАРИМ БУБЛІ Й ЛУКОВИСКАХ,
КОСТАНТИНСЬКОГО ПОВІТУ, СЕДЛЕЦЬКОЇ ГУБЕРНІ)*
ЗАПИСАВ ЄВГЕН РУДНИЦЬКИЙ.**

Оглав.

I. Передвесільні звичаї.

II. Весілля. – Субота.

III. Неділя.

IV. Понеділок.

V. Повір'я й прикмети.

VI. Весільні приказки.

VII. Народне тлумачення весільних звичаїв.

Передмова

Порівнюючи існуючі записи українського весілля з зібраними мною матеріалами, я в останніх знайшов де-які нові риси й характерні деталі.

Це дало мені відвагу надіятись, що опис відомого мені підляшського весілля буде невеличким додатком до літератури по цьому питанню.

Личу своїм обов'язком заявить, що з приведенного тут пісенного матеріалу я пропустив де-які номери, вар'яції котрих відомі всякому, одночасно випускаючи всі польські пісні, яко наносений елемент недавніх часів, не маючий органічного зв'язку з українським весільним ритуалом.

I. Передвесільні звичаї.

1. Сватання і оглядини.

Шлюбна ініціатива звичайно належить до парубка, або його батьків.

Як що в виборі княгині думки хлопця і батьків розходяться і останні категорично зрікаються дозволити шлюб з любимою дівчиною, то син частенько користується особливими актами надсильства. Почавши з прохань і переконань, він кінчає енергійним одказом помогать батькам господарскою працею. Виповнена погроза боляче торкається інтересів батька і останній піддається.

Коли ж дівчина опиниться у такім становищу, то і вона по ряду перебравши усі засоби морального характеру, як-то: слізні прохання, глибокі зітхання і традиційні погрози (втоплюся!)

** Підляшшя – це давня земля русичів, яка тепер знаходиться у складі Польщі. Територія його розташована обабіч середньої частини західного Бугу між Холмщиною на півдні й рікою Нарвою на півночі (пограниччя з Білорусією), на заході межує з Мазовією і на сході з Волинню та Поліссям. В етнографічному вимірі це підрегіон Полісся і має ідентичну спорідненість з волинським Поліссям в обрядах, звичаях, мові. Підляшшя, особливо північна його частина, знала ще під назвою Русь Підляська, входила у XIX ст. до Сідлецької губернії Росії. Звали цей край ще Забужня Русь, Надбужанщина.*

Після радянсько-польської війни у 1919 р. Холмщина, Надсяння, Лемківщина, Підляшшя відійшли до Польщі. Кордон між Польщею та Україною дістав назву "лінія Керзона".

І тепер на Підляшші між Бугом і Нарвою компактно проживає українське населення, яке у побуті зберігає українську мову, православну віру, звичаї, традиції. Тому віднайдений в архіві опис весілля українців з цього регіону, здійснений майже сто років тому Євгеном Рудницьким, має неабияке наукове значення.

зважається на голодовку. Батьки, бачучи, що “дитя сохне”, дають свою згоду. Дякуючи цьому поневільні шлюби на Підляшші становлять велику рідкість.

Волею, або мимоволі ухваливши вибір сина батьки його засилають до дівчини старостів, чи інакше райків. Останні в який-небудь день, найбільш в четверг або в суботу ввечері, одягнувши кожухи для щастя, узявши з собою хліб і горілку ідуть в хату дівчини. Жениха беруть з собою в тім разі, як що він невідомий дівчині. Увійшовши в хату й поздоровкавшись, старости викладають мету свого приходу усякими натяками і витребеньками... Дівчина на цей час ховається в ванькір, або в комору й звідти коли треба подає стереотипну репліку: “як тато і мама, так і я”. Як що дівчина і її родичи згодні, то старости миняються з ними хлібом й вкупі п'ють привезену горілку, “щоб щасливо скінчити тоє, що почали...” звичайно в такім разі старостів частують ковбасою, або яєшнею. Коли ж дівчина не згодна вийти заміж, то батьки одмовляють старостам, но одмовляють дуже делікатно, обережно, боячись образити жениха, вони або говорять своє “подумаємо”, або зсилаються на єї молодість, на небутність грошей, то що. Приїзд старостів служить значною подією для всього села. Під хату, куди приїхали старости зиходяться сільські хлопці, заглядають у вікна, говорять неприємні компліменти жениху, вимазують глиною віз, на яким приїхали старости і т.д. Це – послідок історичної неприязни всього рода-села до “чужого чужанина”, “умикаючого” дівчину. В тім разі, коли матеріальне становище жениха невідомо батькам молоді, то останні їдуть до жениха на оглядини, себ-то оглядають його маєтність.

2. Весільна пора.

Осінь – найзручнійший час для весільних торжеств, бо весілля, як і багато інших подій селянського життя залежить від “влади землі”. Період від першого жовтня (“на Покрову дівка готова”) по Дмитрову субботу (“по Дмитрі дівкою хоч комен витри”) традиційна весільна пора.

Весняні й літні шлюби мають випадковий характер, вони здебільшого викликаються несподіваними змінами у сімейнім житті одного з молодих, як-то смертю матери, сестри, брата...

По думці вчених весільний ритуал в поганьску добу був частиною празника весняного сонцеворота, осінні шлюби виникли по чисто економічним причинам. Згожуючись з цім поглядом, треба одначе й за осіннім шлюбом признать глибоку давність, на це вказує існуючий до сеї пори культ Покрови-Богородиці, яка по повір'ї народа покриває дівчат чипцем.

3. Дивоснуби.

Дивоснуби – це інтродукція до весілля, перша учта в хаті молоді, коли вона вперше виступає прилюдно, яко зарученна. Звичайно дивоснуби справляють в четвер, або у суботу після першого церквіного виклику. В вечері до молоді зиходиться єї рідня, подружки, сусіди, а пізнійше усіх князь з своїм дружком. Послідні, стучать в окно трічи і дружко питається: “слухайте, люде добри, чи нема в вас ялошки** до продання, бо ми маємо бика, а пари йому нема”. Їх просят до хати і тут розігрується традиційна комедія. З ванькіра, де в той час находится молода з своїми подружками виводят яку-небудь дівчину, ниби-то до продання. Дружко розглядає “товар”, заглядає їй у зуби – “чи не стара”, водить єї по хаті – “чи не кульгава”, тиче дулю в очи – “чи не сліпа”, то що.

Найшовши який-небудь дефект у “товарі”, дружко просить показать другу, третю, поки не прийде черга до молоді. Остання одягнена в своє найкраще убрання виходить з ванькіра поруч з братом і дружкою. Дружко зустрічає єї усякими милощами і просить батьків “бути ласкавими й того бичочка й ялошеньку поблагословити”. Коли ж батьки скажуть: “нехай Панбуг благословит”, дружко підводить жениха до молоді і перев'язує хусткою їх руки. Потім молода

* “Де тепло, там і щастя” – народне повір'я.

** Ялошка – це теличка.

подає дружку сир, дружко розбиває сир на дві половини й одну половину – “дзюбак” дає молоді, другу – молодому. Послідні розділюють цей дивоснубський сир між усіма присутніми. Після тої цермонії усі сядуть за столи вечеряти. Музик і пісень на дивоснубах не полагается, хоча бувають винятки.

Із вищепоказаного слідує, що дивоснуби ті ж українськи заручини з трохи зміненим цермоніалом. В перше звертає на себе увагу дивне порівняння молодих з биком і ялошкою, порівняння, перечує звичайним поетичним епітетам. Може бути, що це – вплив міфологічного епоса, давніх поглядів народу на корову, як на символ хмари й плодovitости. Вона ж, подумці де яких міфологів була весільною жертвою у первісних славян.

Звичай перев'язування рук молодих виник під впливом церковного обряду, символізуючи сумісне, спільне життя молодих.

З ужитком дивоснубського сира зв'язано таке народне казання. Колись, дуже давно, як ще тільки люде починали жити, один хлопець пішов з старостами до дівчини. Дівчина згодилась піти за нього, тільки присутні не знали чим ознаймити це сватання, “щоб воно не розлетілося”. І ось на рогу печі з'явився сир і ним вони покористувалися, яко реальним доказом згоди дівчини на шлюб.

4. Запросини на весілля.

За кільки день до весілля молоді виражаються в околишні села набирати дружбу і прохати гостей. Жених з своїм братом їдуть на конях верхи, а молода іде пішки з дружкою. Війшедши до хати свого родича, молодая (ий) кланяється в ноги усім присутнім і кожного просить на весілля, користуючись цією формулою:

“Просимо Вашеці на весілле,
Просили татуле, матуля
і брат і сестра
і я прошу
на хліб, на сіль й на коровай,
на що Панбуг дав.”

До цього ще додають: “і проше благословеньства”, на що одмовляють: “нехай Панбуг благословить”.

У суботу перед вечером молоді обиходять своє рідне село, не минаючи ни одної хати. За благословеньством звертаються до всякого, навіть до малих дітей. Тоді ж вони набирають собі дружбу, яка складається з 1) дружка, або “вибірною боярина”, головного распорядчика на весіллі, посла від князя молодого, 2) сваньки, яка буває цермонимейстером на весільнім ритуалі, 3) бояр и 4) свашек – це почесна світа молодих. Усі ці перелічені ролі даються чоловікам й жінкам 5) Дружки набираються з дівчат вони головним робом співають на весільлі і не одходячи бувають при молодих; 6) брати-хлопці, меж ними старший брат, або “брат-намістник”, котрий продає княгиню князю і “брат-залога”, який застається у хаті молоді, коли єї забирають. Крім того батьки молодих називаються тоді “весільним батьком і весільною матер'ю, а молоді – князь і княгиня.

Видатною прикметою князя буває квітка з китайкою, пришпілена до грудей і шапки. Княгиню укриває вінок з натуральних і роблених квіток.

Вся дружба молодих має квітки з боку, брати – узброєні канчуками. Стародавній звичай перев'язування плеч рушниками й полотном знищується.

Сучасне народне тлумачення слова “князь і княгиня” зв'язує тотожнісно з словом “молодії, молодожони” це дає повід повторити за проф. Міллером* догад в тім, що початкове значіння слова князь було “насадитель сем” (від санскр. дап – родити). З другого боку в численнім штаті княжескої дружби й княжескій повазі можна бачити одсьвіт більш пізніших розуміннь про князя, яко народнього управителя.

* Опыт ист. рус. слов. стор.129.

Весілля.

II. Субота.

У суботу розигруються перші дії весільної драми, яка тягнеться 3 – 4 дні.

У вечорі після заходу сонця збираються на весілля запрошені гості, несучи з собою хліби, муку, яйця. Першими приходять дружки і коровайниці. Поздоровкавшись з господаром і господинею, вони співають першу весільну пісню:

1. Розцвітаєтця, розвітаєтця
В новім городі зіллє
Зачинаєтця, починаєтця
У Ганулі весіллє.
Біг же їй дає
Допомагає
Батенько дозволяє
Рідненький дозволяє.

Після цієї початкової пісні, формально відчиняючої весільне торжество, коровайниці приступають до приготування коровай, а дружки в'ють віночки і роблять квітки для дружби. З цього моменту безперестанно співаються весільні пісні двома хорами коровайниць і дружок. В цих суботніх піснях поетично, в мережаних фарбах перевиваються релігійні мелодії міфичного епосу з побутово-лиричними мотивами.

5. Коровайний обряд.

Коровайниці (вмиваючи руки):

2. Приплинь Дунаєньку*
До нашого береженьку
Будемо руки мити
Будемо коровай робити
Ой знаю я знаю,
Що в тім короваю
З семи криниця водиця
З семи полій пшениця
Сім кіп яєць
І дрощій гарнець.

Всі жінки:

3. А в суботоньку, по нишпороньку
година
Збираєтця уся Гануліна
родина.
Молода Гануля свого батенька
питає:
“Ой на що тая вся родинонька
збирає?”
“Ой на тоє, моє дітятко
на тоє,
Ой на твоє весілочко
славное!”

* “Дунаєнько, або Дунай-то-вода по старосвіцки (тлумачення співачки).

Коровайниці (розчиняючи тісто).

4. Ти, ярая пшениченько,
 Ти шуміла й буяла,
 Як на полі стояла,
 А тепер шумиш, буїш
 На буковій копані
 На тесовім столі
 На столі тесовенькім
 При вчині зелененькім.

Всі жінки (сумно й поважно):

- 5.* А в суботу з вечора
 Зажурилася Гануля.
 “Бідна моя головонька,
 Що не всяя родинонька.
 Нема мого батенька
 Пошлю сокола
 Пошлю ясного
 Під високеє небо** ,
 зозуленьку*** на Україноньку
 По родиноньку.
 Нема сокола, нема ясного
 З під високого неба
 Нема батенька до порядоньку.
 Тепер мні його треба.
 Ни зозуленьки з Україноньки****
 Нема моєї родиноньки.

Коровайниці (коли тісто місят)

6. А в саду кітє вісит
 Сам Панбуг коровай місит
 Яньгели воду носят,
 Пречистої просят:
 “Причистая мати,
 Іди нам помогати.
 Нам коровай дбати”.
7. Сьвіти, місяцю з раю
 Нашому короваю,
 Жеб був коровай красний,
 Як сонечко ясний.

Коровайниці (розпаливши в печи)

8. У нас окна мигають,
 Лавки ся здригають,

* Цю пісню співають як що княгиня – сирота. Вона тоді стоїть обернена до образів і плачучи, тихенько голосит.

** Порівн. “Полетъ соколом подъ мъглами” Сл. о Пол. Игор.

*** Порв. “Полечю, рече, зегзицею”. Сл. о П.Игор.

**** Україна то край, кінець світа”. Тлум. співачки.

А піч регоче,
 Бо коровая хоче.
 9. Ой матюнка й утко
 Звивайся хутко
 Іди по мід, по масло,
 Бо вже й в печі погасло.

Коровай роб'ять з пшеничної муки й придавши йому форму великого круглого хліба, украшують його виробленими з тіста фігурками, імено: на верх коровая по середині приліплюють місяць (у молодого), або сонце (у молодої), навколо від них зорі й качки, а з низу коровай обводять короною, себ-то половою з тіста. Одночасно з великим короваєм роб'ять багато малих коровайчиків з менш перехочливими прикрасами – шишками й ціцьками. Коровай садить в піч весільна мати, а коровайчики сажають прості коровайниці. Перед цим актом зачиняють хатні двері й співають:

10. Де ж тая господиня,
 що з села?
 Нехай принесе до коровая
 помела.
 Де ж тая господиня,
 що в шубі?
 Нехай принесе до коровая
 коцюби.
 Де ж тая господиня,
 що з хати?
 Нехай принесе до коровая
 лопати.

Потім батьки молодої (ого) трічі благословляють коровай і піч і весільна мати сажає його. Тим часом сторонні хлопці, не приймаючі ніякої участі в веселі і через те стоячи у сінях за зачиненими дверима, піднявши гомін пруться на двері і як що двері не витримають цього натиску, хлопці кидаються на коровайниці і виривають з їх рук лопату. Як це їм удається, то вони скачуть по хаті з лопатою присьпівуючи:

11. Ой носати, коровайниці
 носати
 Що дали хлопцям з лопатою
 скакати.

Коли ж коровайниці візмуть верха, то вони в свій черед скачуть з лопатою, помелом і коцюбою, присьпівуючи:

12. Ой віте, хлопці, сморкачи
 Вже наш коровай у печі
 Вже ми коровай замісили
 У піч усадили
 З лопатою поскакали
 Треба, щоб нам горілки дали.

Коровайниці (миючи руки)

13. Вже ми ся обробили
 Коровай усадили
 Дайте води руки мити
 Будем горілку пити.

Всі жінки:

14. Коровайночки-жіночки
Хороший коровай дбали
В середину місяць клали
Навколо зореньками
Райськими пташоньками.

Поки коровай печеться весільний хор співає, майже безперестання слідує пісні:

15. Тройца по церкви ходить
Спаса за ручку водить,
А Спас ся питає,
Як ся коровай має.
16. Ой що же там за гороньками
гукає?
Молода Гануля свого батенька
шукає.
Ой як скочила молода Гануля
в долину
І натрапила на батькову
могилу
“Ой устань, устань, мій батеньку,
з гробу
Випровадь мене в далеку
дорогу”
–“Іди, дитятко не забав'яйся
Мене до себе не сподивайся.
В мене оченьки вже замружони
В мене рученьки навскріж зложони,
В мене ніженьки гоздем забити,
Гоздем забити, в три замки замкнени
Перший замочок – труна сосновая,
Труна сосновая, на смерть заверчона
Другий замочок – жовтий писочок
Третій замочок – трава-мурава.

З наближенням часу виймання коровай у присутніх складається неспокійний настрій. Всіх торбує питання, чи удався коровай, “чи не порепався він, борони Боже”, бо коровай по повір'ю народа, віщує долю молодих. Більш від всіх хвилюється княгиня, її дружки, мати, чоловіки ж к цим “забобонам” відносяться цілком індеферентно, увага їх звернена на те, що діється в сінях – там хлопці, опинившись вдруге за зачиненими дверима зривають новий бунт – вриваються в хату, щоб вкрати де кілька свіжих коровайчиків. Розуміється, це їм зробити трудно, бо вони зустрічають енергійну відпору з боку коровайниць, озброєних коцюбами, лопатами, макогонами, то що. Коли ж великий коровай виймуть з печі, то жінки з жадливою цікавістю кидаються до нього й співають:

17. Де ж ти бував
Що ти чував,
Святий короваю?
Бував же я, чував же я
Місяця з зорою.
Не єсть же то,
Не єсть же то
Місяць з зорою

А єсть же то
А єсть же то
Степанко з жоною.”

Потім мати з величністю несе коровай до стола під образами й кладе його там, усі присутні співвають:

18. Вихвалилася пані Дем'янова
Перед своїми гостоньками
Перед своїми сусідоньками
Славний я, хороший я
Своєму дитяти коровай впекла
Як день білий,
Як сир цілий*
Як ясне сонце!”

6. Посаг.

За коровайним обрядом слідує обряд посага. Він уперезається цією піснею:

19. Братику – соколику
Поїдемо до борику
По червону калину
По солодку малину
Колочки тесати
Час посаг забивати.

Брати забивають в стіну під образами на покуті три дерев'яні кілочка на пів'аршиннім відстані один від другого до кінців кілочків прибивають зроб'єні з жита хрести. Хор в той час співає:

20. Бий, брате, головою
Як маєшь сокірою
Де сокіри шукати
Час посаг забивати

На ціх, вбитих у стіну кілочках, брати розстілають гарно витканий, або вишитий рушник, вітворюючи таким робом схожість намета. Лавку під цім наметом весільна мати покриває новим ковриком.

21. Кому, матюнку, посаг стелєшь,
Кого на його сподиваєшь?
Ясна зоронька пред ним спаде,
Молода Гануля на нім сяде.

22. Летіли гусоньки через сад
Кликали Ганулю на посаг:
“На посаг, Ганулю, на посаг
Що тобі Панбуг написав.”
–“Ой що ж вам, гусоньки, до того,
До мого посагу славного?”

Потім княгиня сядє за стіл на посаг, праворуч від неї – брати, ліворуч – дружки, други столи займають останні весільні люде. Коли розсажуються за столи, то співають:

* Звертає увагу порівняння: “як сир цілий.” Цей епітет дуже давнього походження. В Іпат. літоп. знаходимо: “Вежа убльена, яко сир, св'ятящися во всеї сторони.”

23. Летіли гусоньки
 В три рядоньки
 Зозуля на переді
 Всі гусоньки
 По лугах сіли
 Зозуля на калині
 Всі гусоньки
 Защебетали
 Зозуля закувала.
 Ишли дівоньки
 В три рядоньки
 Гануля на переді
 Всі дівоньки
 По лавках сіли
 Гануля на посазі
 Всі дівоньки
 Засьпівали,
 Гануля заплакала.

Вищеописаний обряд посага в де яких селах має такі зміни: посаг забиває дружку, він же першим сяде на посаг, потім на посаг сяде князь з дружкою, так званою “зорею”. Всі присутні так же сядуть за столи, сьпіваючи “збора”. Відповідно цьому і пісенний матеріал має інші номери.

Коли дружку забиває посаг, співають:

24. А наш друженько терем буде
 І просить сванечки о вспоможене:
 “Споможи мене сванечко моя.
 Добудовати того терема.
 А в тім теремі не зимовати
 Не зимовати, не літовати
 От суботоньки до середоньки.

Коли молодий сяде с “зорою” на посаг:

25. Свити, зоро, як місяць
 Бо тебе за уха повісять.

Всі, сядючи на посаг, сьпівають т.зв. “збора”:

26. Ой ще ж тому Господь Біг допоміг
 Ой ще ж тому Милостивий допоміг
 Допоможи нам зо всіми святими
 Допоможи нам з янелами Божими
 Ой зборе, наш зборе, Степан,
 Ой зборе наш, ой зборе молодий,
 Ой хто-ж тобі той збор збирає,
 Ой хто-ж тобі той хороший збирає?
 Збирає мні Господь Біг батенько
 Збирає же мні Милостивий рідненький
 (присьпівка)
 Збирає же мні Г.Б. матюнка
 Збирає же мні милостивая рідная.
 (присьпівка)

Збирає же мні Г.Б. братичок
Збирає же мні милостивенький рідненький
(присьп.)
Збирає же мні Г.Б. сестрінка
Збирає же мні милостивая рідная
(присьп.)
Збирають же мні Г.Б. сусіде
Збирають же мні милостивії близкії
(присьп.)
Збирає же мні Г.Б. Гануля
Збирає же мні милостивая суджена.
Ой зборе наш, зборе, Степан,
Ой зборе наш зборе молодий!

7. Перша вечера.

Після будовання посагу – всім подають вечеру, починають її по звичаю горілкою. Батько п'є до дочки, дочка до матери, мати до сина і т. д. Страву подають в такому порядку: 1) печеня, 2) капуста, 3) дриглі (студені телячи й свинячи ноги), 4) горох. Коли на столі з'являться миски з горохом, всі встають і співають молитву: "Отче наш" ("Оченаш до гороху). За горохом їдять 5) крупник, 6) вареники, 7) борщ, 8) палюхи, 9) локшини, 10) яєшню, 11) смажену кишку і на остаток 12) кашу, згідно з приказкою: "по каші, нема іншої паши."

Як вечеряють, то співають:

27. Перша квітонька молода Гануля!
Кує зозуля, кує рябая
По саду летаючи
Плаче Гануля, плаче молодая
Друженьки збираючи.
Мої друженьки, мої сестрюнки
Тепер мні услужите
З ярої рути, з зелененької
Пару віночків вв'їте.
Одного вв'їте з ярої рути
Другого з лілії
Одного вложьте на росу косу
Другого на плат білий.
28. Друга квітонька – молодий Степанко.
Молодая Гануля
По садочку ходила
Цьвіт, калину ломила
До лічка прикладала
Матюнки свеї питала:
"Ой матінко мила
Чи я буду така,
Як калинонька тая?"
—"Ой будешь, дитя, будешь,
Поки в мене будешь,
Як од мене поїдешь,
Спаде з лічка краса,
Як з березоньки роса".

8. Ховають коровай.

Після вечери кладуть коровай в віко і старший брат, або дружок, поклавши коровай на голову несе його в комору, чи в шпихір. Разом з ним ідуть дружки й музики. Дорогою брат пританцьовує, дружки співають:

29. Питався коровай стежки
 Битої дороженьки
 Із нової світлоньки
 До нової комороньки
 (ідучи назад) 30. Замкнувся коровай
 За дев'ятери дверей
 За десятий замочок
 Під рутвяний віночок.
31. Дай же Боже добрий час,
 Як у людей так і в нас
 В щасливу годину
 Звеселити родину.
 Ой весела, весела
 Господарська голова!
 Веселися царський рід,
 Господарський навперід!

9. Розвід танця.

Цей характерний звичай уперезається піснюю; яку уперто повторює молодь раз за разом:

32. Весільна мати
 Ходи танцевати,
 Тупни на помости
 Розвесели гості
 Для своєї любости.

Тоді весільні батяко й мати с хлібами в руках беруться під руки так, що обличчя їх оборочоні в супротивні сторони. Музики починають грати сумну, поважну мелодію (бубон мовчить), а батяки по малу кружаться по сонцю, княгиня ж падає батякам в ноги, вони її при цім благословляють. Всі присутні співають:

33. Схилилася калинонька*
 Схилилася червоная
 Поклонися Ганулю
 Поклонися молодая
34. Схилилася вишенька
 Схилилася черешенька
 Од верха до кореня
 Кланялася Гануленька
 Кланялася молодая
 Од стола до комена.

Коли ж молода – сирота і місце батяків займають родичи, то після пісень 33 і 34, співають під щирі сльози присутніх:

* Древо с туюго к земли преклонилось” Сл.о П.Иг.

35. Ой кому ти молода Ганулю
 кланяєшь,
 Коли свого рідного батенька не
 маєшь?
 “Ой маю я родиноньки
 не мало
 Буду кланяти, щоб за батенька
 стала.”
 Ой не стане, молода Ганулю,
 не стане
 Вже твій батенько на біли
 ніжки не встане.

Потім місце рідних батьків займають хресні батьки й старши родичи. Колиж таким робом розведуть танець, то молодь гуляє до гупої ночи.

III. Неділя.

В неділю раненько князь з своєю дружбою збирається їхати до княгині. Діставши благословення від батьків і застаючихся вдома родичів, він сьдає на віз серед дружек і свах. Батько кропить весільний кортеж свячоною водою, а мати обсипає хмелєм і овсом. Звичайно, співається багато пісень, меж ними таки:

(Коли молодий сьдає на віз)

36. Ой в місяця два роги
 В молодого два брати
 Один коня седлає
 А другий поучає
 Не бери, брате, в золоті,
 А бери в розумі,
 Бо золота доложимо,
 А розуму не вложимо

(коли обсипають)

37. Ой нас мати має
 Хмелєм обсипає
 Хмелєм буйнесеньким
 Овсом білесеньким
 Свячоною водою
 Білою рученькою.

Дорогою співають пісні

10. Перший приїзд князя.

В хаті княгині між тим вся дружба й гости солодко спять після втомних цермоній і довгих танців. Лише де яки бояре часами виходят на двір і виглядають князя. Побачивши весільний поїзд, будят усіх і лагодятся до зустрічі князя. Брати, бояре зачиняють ворота кладуть в колею камні, а поперек дороги дрючки. Жінки ж тим часом заметають хату – взагалі все порядкують, сьпіваючи:

38. Ой там з-за гори, з-за високої
 Степанко виїджає
 На проти його мол. Гануля
 Листоньки посилає.
 Ой зажди, пожди, молодий Степанку,

Хоч малую годиноньку
Нехай я зберу, нехай я спрошу
Всю свою родиноньку.

39. Ой розповівся новий черевичок
на нозі,
Ой забавився молодий Степанко
в дорозі.
Ой зрівняй, Боже, гору й долину
рівненько
Чи не приїде молодий Степанко
хутенько.

Дружба с княгинєю на чолі сьдає на посаг за стіл. Меж тим дружба князя, перемігчи зовнішні перепони входе до сіней, а дружко молодого з двома братами входять до хати.

11. Торги за косу.

Ввійшовши до хати й давши звичайний привіт, послі князя (дружко і брати) красномовно висловлюють мету свого приходу. Усі присутні ігнорують послів, не відповідаючи на привіт і не примічаючи протягнутої для поздоровкання руки. Після прохання послів назначити ціну коси старший брат княгині, сидячий праворуч від неї, говорить ціну коси – приміром карбованців 30 – 20. Хор підбадьорує брата пісню:

40. Братику-намістнику
Сядь собі в крислику
Учися торговати
Як сестру продавати.

Послі князя і брати княгині озьвірено торгуються, обідьви сторони стараються перемогчи одна другу прикладками й красномовством. К торговцям прилучуються нові сили. Жіноча частина дружби мішається сюди з своїми саркастичними піснями, побільшуючи загальну, розуміється, показну вражду.

Дружба княгині лає послів князя:

41. Скупий друженько скупий
Немає гроши вкупі
По шелягу зьбирає
В нас панну викупляє
В нас панна дорогая
Гануля молодая.
42. Казали – брат хороший,
А брат клюконосий –
Виросла верба
Посеред горба
Танцювати не можна
43. Казали – дружко тільний,
А він отелився,
Привів теля сиве,
Зарізав на весіле.

Дружба князя личить своїм обов'язком заступитись за своїх і відказує тим же.
Свахи сьпіввають дружкам:

44. Летіла сука ровом
За нею дружки льомом,
Стали суку ссати,
Думали, що мати.
- Дружки: 45. Казали сваха в шубі,
А сваха в кожусі.
В четвер миши била,
В п'ятницю лупила,
В суботу кожух шила
В неділю убралася
За сваху потяглася.
- Свахи: 46. На печи дружки спали
Калюжку насцяли,
А ти, дружку, плети стужку
Винось тую калюжку.
- Дружки: 47. Не сядай, свахо, на лаві,
В нас лавки дзюраві,
В нас коти підласі –
Виїдят дупу свасі.
- Свахи: 48. Дивитесь дивиці
Сидить кіт на полиці
Лапками перебирає
Дівчатам яйця випиняє.
- Свахи: 49. Ой дівчата-небожата
Де ж ваш розум дівся?
- Свахи: У собаки під хвостом ваш'розум розвівся
Дружки: У садочку, в барвиночку наш'розум розвівся.

50. За море сваткове, за море!
За морем дівоньки, як тури
За дві копійки
Штири дівки,
Бо в нас не купити,
Бо в нас дорога
Гануля молодая!

Коли дві сторони зійдуться на ціні, дружок дає умовну плату, поклавши гроши на тарілку; брат-намістник, перелічивши гроши*, віддає їх княгині во знак згоди б'ють по рукам. При цій дружбѣ княгині співає:

51. Татарчик-братичок, татарчик
Продав він сестру за канчук,
А росу-косу за п'ятак
Біле личенько пошло й так.

Тоді ж уся дружба князя виходить з сіней до хати, музики обох дружб злучаються до купи і "тнуть марша", виступає брат князя – він пишно, з учтою підносить княгині гостинці від князя

* Торкатся грошей голими руками не вільно, через те брат звичайно перекладає гроши ножом.

– новії черевички, панчохи, хустку, червону китайку і рум'яне яблуко в рутвянім віночку – всі ці предмети уложоні на канчукові. Коли княгиня прийме гостинці, то князь гук марша і пісні сяде за стіл на посаг рядом з княгинею.

52. За бором чорна хмара
За столом людій пара
Обоє молодії,
Як квітки ружовії.

Брат князя купує у братів княгині, які сидят з столом, місце коло князя і сяде туди; перескочив через стіл... Всі весільні люде княгині также сядуть за столи і дружко частує їх привезеною горілкою, та закускою – це так звана перша честь молодого.

12. Розплетають косу.

Вставши від першої честі проводять обряд розплитіння коси. Княгиня сяде на постав'ений серед хати стілець, на яким положона подушка і два брата – брат князя і княгині розплітають еї косу. Хор співає:

53. До Дунаю стеженька
Там Гануля ходила
На Дунаю стояла
Косу росу чесала
І в бистрий Дунай пускала
“Ой віте мої влоси,
Плинїте, не тонїте
В Бога долі просите

54. Жеб тобі, братику
Панбуг розкидав жито
По пісочку, по колосочку
Як ти мою росу, мою косу
Розкидав по волосу.

Коли брати розплетуть косу, мати розчесує волоси дочки при співах:

55. Моя матінко мила
Стань в мене за плечима
Розчеши косу-росу
Біленькими рученьками
Покропи слізеньками.

Потім дружки ведуть княгиню до комори й там убирають її до вінця. Співають при цім:

56. Коло Дунаю, близько краю
Там Гануля білилася,
Бо до шлюбоньку ладилася
Свого батенька питалася
Чи хорошенько убралася.
“Ой хорошенько, дитя моє,
Як білая лебедонька,
Як червоная калинонька.”

Брати обувають її ноги в нові черевички, уперед положивши туди житню устілку й кинув де-кілька монет.

13. Од'їзд до церкви.

Коли княгиня убереться до вінця, то всі її старши родичи на чолі з дідом, або батьком сядають на покуті. Стіл відсовують від стіни. Дружко з княгинею стають перед сидячою ріднею й перший, давши нагайбу трічи, поважно оголошує, що “молодая (имя рек) вступаючи в стан малженський просить батьківського благословенства”. Молодая після його слів падає в ноги до кожного з сидячих – її ж при цім благословляють під слова пісні:

57. Схилилася калинонька
Схилилася червоная,
Поклонися Ганулю,
Поклонися молодая.

Цей обряд повторюється трічи. Після княгині іде за благословенством князь. Потім усі співають молитву – “Царю небесний”, або “Boze dobrosci”, а дружко, княгиня і її старші брат і дружка ходят навколо стола весь час, поки переспівають трічи ці молитви. При цім брат веде княгиню за хустку. Потім молоді їдять яешню одною ложкою, молода бере за пазуху сіль, шматок хліба й сахара і попрощавшись зо всіма присутніми виходять з хати. Весільні люде сядають на возах, сьпіваючи:

58. Жегнай матюнко кони
Проси у Бога долі
Щоб Бог щастив
Дитято зносив
В далеку дороженьку
Їхати до шлюбоньку.

Батько кропить весільний поїзд свячоною водою, а мати обсипає хмелєм і овсом. Як що до церкви близько й молоді ідуть пішки, то їх всю дорогу ведуть за хустки брати. Всякому стрічному молоді кланяються і просят благословення. Дорогою музики грають, а весілля співає:

59. Мої мили вороженьки
Вступите з дороженьки
Молодій молодому
До Божого дому

60. Ступайте, коники,
Сиві, невелички
Під гору крутую
Під церковку святую
Під звони голоснії
Під свічи яснії.

61. Ой попе, попе, батьку наш
Одчини церковку проти нас,
Одчини церковку й ворота,
Бо їде до шлюбу сирота.
А вона батенька не має
У Бога доленьки жадає.

62. Нема попа вдома
Поїхав до во Львова
Ключій купувати
Двоє діток звінчати.

В церкву молодих вводять їх брати звичайним способом – один кінець хустки тримає брат, другий – молодая (ий). За Божою службою молоді стоять особо. Перед вінцем дружко, або свашка ростелюють біля аналоя рушник, зукрашений листям барвинка, а на аналої кладуть пару кільців і пару віночків з рути. Ці вінки священник кладе їм на голову одночасно з церковними вінцями. Опісля віночки тиї молода зашиває в подушку шлюбної постелі, щоб у подруж'я не ослабіла любов.

Після вінця молоді разом виходять з церкви, тримаючись за кінці одної хустки. Зараз же під церквою молода виймає з-за пазухи уперед приготовані шматки хліба й сахара і, розломавши їх їсть одну половину сама, другу дає чоловіку. Хор сьпіває:

63. Схилилася верба
З верху до кореня
Корча великого,
Лисття широкого
Брала шлюб Гануля
Роду великого
Батенька славного.

Все весілля іде в дім священника, молода підносить матушці коровайчик, священник записує шлюбний акт, п'ють бариш і виходять з піснюю:

64. Подякуймо Богу
Й попові своєму
Що нас звінчав,
Не мніго взяв
Штири золотії
За наши молодії.

Їдуть назад – молодий з своєю дружбою до себе молода – до себе. Дорогою співають:

65. Ми в церковці були
Богу ся молили
Перед всіми святими
Ангелами Божими.

66. Ми в церковці були
Богу ся молили
Пред ясними свічами
Двоє людій звінчали.

67. Їхала Гануля од вінця
Сипала золотом з паперця
За нею батенько ступає
Дрібне золото збирає.
Не збереш, батеньку, не збереш
Своїми сльозками обільеш.

Приїхавши додому стають під хатою й співають:

68. Вийди, матюно, з комори
Приїхало дитято з дороги
На білим рушнику стояло
У Бога доленьки жадало.

Батьки зустрічають молоду хлібом і пивом, молода омочивши губи виливає пиво назад себе через голову, “щоб ворогам залити очі”. Увіходячи в хату співають:

69. Моя матінко рідна
Підійди ближий мене
Я скажу словце до тебе:
Ізв'язав нам поп ручки
Поминяв перстьоночки,
Поздиймав віночки
І з чужим чужанином
З чужею дитиною,
Що я його не знала
Роду не відала,
А тепер мушу знати
І вся правду сказати.

14. Обід.

Сядають за столи в звичайнім порядку – за першим (на посазі) столом – молодая з своєю дружною, а за другими бояре й свахи. Подають страви тіж, що за суботнею вечерею. Співають багато пісень. Недільні пісні своєю поетичною вартістю не уступають суботнім, окрім того вони звертають на себе увагу своєю артистично тонкою передачею того психичного прецесу, який діється в душі молодої в цей момент. Перед очима її проноситься все минуле життя під опікою батьків, то спливуть смутні згадки про першу любов, об тім, хто любив, та не взяв, устане пекуче питання, який-то буде її чоловік “чи п'ячиско, чи гультяїско”, то раптом вибухне злість на себе й свій талан і знову потянуться то тяжкі, жалістні, то безжурно веселі думки й переживання.

Один стіл:

70. Моя матюно рожо
Сподоби тебе Боже,
Що єсь мене породила
Хорошого сим'янина.
На мене попи глядят,
На мене й дяки смотрят.
На мене задивилися –
В письмі помилилися.

Другий стіл:

71. Ой хожу, блужу
Рученьки ломлю
Та по Гноєнському замку.
Ой не по кому
Я так не тужу,
Як по своєму коханку.
Ой хожу, блужу
Рученьки ломлю –
Нихто правди не скаже
Ой Біг же знає,
Біг же відає,
З ким мні рученьки зв'яже.
Чи з п'ячиском,
Чи з гультяїском
Придеться погибати?

Ой воліла б я
Та з моста в воду,
Неж з нелюбом
Шлюб брати!
“Ой не топися
Моє дитятко
На віки душу згубишь,
Було казати
З першого разу
Кого вірненько любиш”
– “Моя матінко
Моя рідная
Любила й нелюбила,
Оно до мене
Нещасна доля
Його причепила.

Всі (коли подають капусту)

72. Через сад – виноград
Капусту садила,
Чому мене той не взяв,
Кого я любила.
Оно мене той узав,
Кого я не знала,
Оттож тиї перебори
Що перебирала!
(кричать): Ой не гожа тая капустиско
не гожа,
Не осолена, не окрашена, не гожа!

Один стіл:

73. Жеб я була біду знала
Заміж нейшла, ще гуляла.
Гуляй, гуляй, гойя, гойя
Бідна головонька моя
Заміж пійти, біду знати
Пізно лягчи, рано встати
(присьп.)
Пізно лягчи, рано встати
Ще й челяди доглядати
(присьп.)
Крупник біжить, я впинаю,
Бо велику челядь маю
(присьп.)
В печи горить, я хліб мішу
Дитя плаче, я колишу
(присьп.)
Ой стану я хату мести,
А мій милий лозу плести
(присьп.)
“Защо милий мене б’єшь,
За якії вчинки,
Чи я тобі не напяла

За рік три починки!
(присьп.)
Один лежить на печи
Другий на полиці,
Один буде на сорочку
Два на нагавиці.
Гуляй, гуляй, гойя, гойя
Бідна головонька моя!

Другий ст.

74. Щоб тебе, коханку, хвороба
напала!
Як я тебе дармо три літа
кохала
Три літа кохала, два літа
любила,
Я тебе, коханку, пред людьми
таїла
З тобою стояла на людські
язики
Ти мене питався о посаг
великий
Мні того посагу не пільненько
треба
Дасть на Панбуг посаг
з високого неба.

Всі (коли подають горох) – Молитву Господню і після:

75. Ой забряцали ложки, півмиски,
талірки,
Ой дайте нам горохової горілки!

76. Ой ти калино, ой ти червоная,
Чого рано зацьвіла?
Ой ти дівчино, ой ти молодая
Чом так хутко заміж пошла?
Вони самі сядуть, сядуть вечеряти
Мене по водицю пошлют,
Принесу водиці з зимнеї криниці
Всім пити подаю.
А подавши пити
Білу постільку постелю.
Постлавши постільку
Тонкую й біленьку
Ще й ложечки помію.
Помивши ложечки
Дрибні сльози розилью.
Ой вийду я на двір
За новії ворота,
Сюди-туди гляну
Ревненько заплачу
Все чужая сторона!
Покочу я перстень

Покочу золотий
 По тій крутій горі
 Ой чи не прійде
 Рідная матюнка
 На порадоньку до мене.
 Ой пришла матюнка
 Пришла рідная
 –"Іди, доню до мене,
 То ще й погуляєш,
 То ще покрасуєш,
 Рочок, другий коло мене".
 –"Нащо мні гулянне,
 Нащо розмишлянне,
 Нащо мні тая краса?
 Коли не чесана, не заплетена
 Моя жовтая коса!

Всі (коли подають крупник):

77. Братику не хапайся,
 Крупником не опарся,
 На дружки не дивися
 Кісткою не вдався.
 Брат на дружки задивився
 Кісткою вдавився.
 Жеб був не Данило,
 Булоб брата вдавило –
 Данило одратовав
 Кухликом води подав.
78. Заросли стеженьки травною-муравою,
 Куди я ходила дівчиною молодою,
 Куди я ходила й ходити не буду
 Кого я любила вже любити не буду.
 Заросли стеженьки високими палками,
 Куди я ходила з своїми кумпанками.
 Заросли стеженьки зеленим паришом,
 Куди я ходила з своїм милим товаришом,
 Заросли стеженьки зеленим барвинком,
 Куди я ходила з тим собачим недовірком!

Всі (коли подають кашу)

79. Їжте, хлопці, кашу нашу
 І хвалите мати нашу,
 Не так мати, як дочку,
 Бо хороша на личку.

Встають від столів, співаючи:

80. Подякуймо Господу Богу за обід,
 За обід, за солодкий мід,
 За зеленеє вино!
 Подяковала береза

Тій зелененькій дуброві:
“Дякую я, зелена дуброво,
За твоє постояє.
Мніго я в тебе літ була,
Буйного вітру не чула,
Оно я росла, росла – буяла,
Лістячко годувала!”

Подяковала Гануля
Своїй матюнці рідненькій:
“Дякую я, моя матюнко,
За твоє годованє.
Мніго я в тебе літ була
Марного словця не чула,
Оно я росла, росла гуляла
Косоньку годувала.”

Після обіду молодь гуляє... Над вечір брат приносить з комори коровай і дружки убирають коровай барвинком, калиною і всякими квітками. Співають:

81. Зелененький барвинку,
Трімала тебе в прискринку,
Тепер мушу виймати
Коровай убирати.

82. Сьвіти, місяцю, сонцем
До комори оконцем,
Де дружки сьпівають,
Коровай убирають.

Убраний коровай брат несе назад, підскакуючи дорогою. Музика грає, а дружки сьпівають:

83. Питався коровай стежки,
Битої дороженьки
Із нової світлоньки
До нової комороньки.

IV. Понеділок

Рано в понеділок молодий, діставши звичайнім способом благословення від родичів (див. “Од’їзд до церкви” – стор.) їде за жінкою... Перед виїздом сьпівають:

84. Молодий Степанко свого батенька
о вирадоньку просить:
“Ой вирадь мене, о, мій батеньку,
з моїми боярами”
“Вже тобі, моє дитято, давно
вирад готовий.
Напекли хліба дев’ять печівів
для твоїх боярчиків,
А десятого пшеничного для тебе
молодого
Й для вирадоньку твого.

85. Не їдь, Степанку сюди й туди –
Тобі дороженька туди й сюди
Тобі дороженька перекопана
Сріблом, золотом пересипана
Тобі Гануля перекопала
Сріблом, золотом пересипала.

86. Молодий Степанку, молодий
Веди коника до води
Єсть в полі віха
Там вода тиха
Добре коні поїти.
“Їжте, коники травицю
Пийте, коники, водицю
Бо поїдем за одну милю
По молоду княгиню.

Приїхавши до молодої, першим ділом шукають молоду, яка на цей час ховається куди-небудь. Знайшовши княгиню садов'ят за стіл всіх родичів і гостей за столи і частують їх привезеною закускою. По закусці танцюють, а там скоро сядуть за ранню вечеру, це так звана

15. Остатня вечера у молодої.

Фон остатньої вечери – це нерозважний плач молодої по рідній батьківщині, яку вона мусить покинути й глибока жалість її родичів з приводу близької розлуки.

87. Чом ти Ганулю не вечеряєш
Тай у свого батенька?
Ой як ти підешь
Та до свекурка
Вечеряти не будешь.
Вони сами сядуть, повечеряють
Тебе по воду вишлют
В гори високиї.
Відра великиї,
Водиця далекая!
Покіль ти зайдешь,
Покіль ти прийдешь,
Вечеряти не будешь.
“– Єсть у мене
Молодий Степанко,
Пожалує він мене:
Він за відерце,
Я за друге
Принесемо обоє.

88. Наїхали до нас гости
З чужої маєтности
Меду й вина напивати
Ганулю намовляти:
“Їдь, Ганулю, з нами
З нами боярами
Ліпше тобі буде,
Як у твоїй мами.

В нас гори золотії
Річеньки медовії
Травиця шолковая,
Гануля молодая!”
 Вечера на стіл стала,
 Зозуля в окно впала
 –”Не слухай, Ганулю,
 Чужої намовоньки!
Я всень світ злітала
Золотих гор не відала
Всюди гори піщанії
Річеньки ж водянії,
Травиця зелена,
Гануля молодая!”

89. Ой казавесь, батеньку,
 Що не збудешся мене,
 Як ворога од себе,
 Що твій хліб переїла
 Мід, вино перепила,
 Новий двір вигуляла.

Одлядівся батенько
В понеділок раненько –
І всень хліб цілісенський,
Мід, вино повнісеньке
Новий двір новісенський
І всень хліб хлібам буде,
Мене в батенька вже не буде.

90. Чого, сваткове, сидите,
 Чом до домоньки не їдете?
 Ще ж бо Гануля ваша й неваша
 Ще ж її не візьмете.
 Як насипете золота
 Під батькові ворота
 Тогди візьмете, приголубите,
 З собою повезете.

16. Вповиваннє*

По вечери брат приносить з комори коровай. На цім короваю свашка кладе білий плат.
Хор сьпіває:

91. Ганулю догадайся
 Вповитися не дайся
 Кінь чипець під печ,
 А кібалку під лавку.

Потім сват накладає на голову молодої шапку її чоловіка, а свашка нахрест перев'язує
платом плечи й груди молодої. Послідня енергійно одбивається, скидає шапку й плат.
Потім дружки розбирають коровай, себ-то здимають з нього квітки, сьпіваючи:

* Обряд цей не має об'язкового значиня. В сучаснім весільнім ритуалі.

92. Ми пшеницю пололи
 Руки покололи
 Віте ся догадайте
 Нам коровай дайте.

17. Перепій.

Молоді сядуть на посаг. Батьки молоді благословляють коровай і дружко розрізує коровай на куски.

93. Дружко коровай ділит,
 Сам собі не вділит,
 То в рот, то в кишеню,
 То жинці на вечеру.

Середину короваю (сонце) дружко дає молодим, а решту ділит межі всіми присутніми. Він викликає по старшинству имена родичів і гостей. Викликаний підходить до стола, молода подає йому склянку пива (пиво розливає брат молоді). Випивши пиво перепійник цілується з молодію й кладе на стіл в тарілку гроши. Дружко вручає йому кусень коровай. Коли перепійник п'є пиво музики грають на "віват". Хор де-коли сьпіває.

94. Молодая Ганулю,
 Скупий родочок маєшь,
 Золото мають,
 Срібло миняють,
 Мідью перепивають.

95. Дружко коровай крає,
 Семеро дитій має,
 Всі діти з кошельками
 Всень коровай забрали.

18. Прощання й од'їзд молоді.

Після перепоя звичайним порядком проводять цермоніал благословення (див. "Од'їзд до церкви") і молоді їдять яешню з ковбасою, а там наступає тяжка хвилина прощання. Під жалісні слова прощальних пісень молода з голосінням кидається в ноги батьків.

96. Розхилляйтеся дуби, берези,
 Розхилляйтеся зелененькі
 Нех я зобачу батенька свого,
 Нех я зобачу рідненького.
 –"Вже ти, Ганулю, звінчана,
 Буйни вітри не розвіють
 Дрибни дощи не розмиють
 Людські язика не розмовлять."

Мати благословляє дочку образом, крізь загальні ридання жінок і дівчат прориваються деякі слова смутних пісень і слішаться жалісний тихий писк скрипки.

97. Чи тобі не жаль, молода Ганулю,
 Твого дівоцтва буде,
 Ой як ти підеш од матінки
 Межи чужі люди?

Ой там стеженьки позаростали,
То ти будеш блудити,
А сусідоньки незнакомії
Будуть тебе судити.

А я стеженьки попродоптаю
Тай не буду блудити
С сусідоньками обізнаюся,
То не будуть судити.

98. Стояла Гануля на ганку
Краяла червону китайку,
Червона китайка блякує,
Гануля друженькам дякує.
“Дякую, друженьки, за вінці,
А красним молодцям за танці.”

Молодий зо свахами й молодая з своєю дружкою сяде на перший віз* . На других возах розміщується вся дружба молодого, крім старшого брата його, який застається поки в хаті молоді. Всі співають:

99. Молода Гануля на віз сяде
Еї матінка ключів питає:
“Де ти, Ганулю, ключи діла,
Де, молодая, положила?”
—“Не буду, матінко, ключів казати,
Не хотілась мене більш годувати
Не мене годувати, не мої гості частувати”
—“Вернися, Ганулю, більш підгодую
Твої гостоньки ліпш почастую”
—“Ой не вернуса, не вернуса –
До свого Степанка прихилюся.”

Їдучи співають:

100. Бувайте здорови сусіде,
Вже од вас Гануля поїде
Кидає слідочки на дворі,
Дрібнії слізоньки на столі.
101. Бувайте здорови,
Тутейшиї люде,
Прошу споминати,
Як мене не буде.
Прошу споминати,
Добрими словами,
Де тая дівчина
Що гуляла з нами?
Чи єї забито,
Чи єї занято,
Що єї не видно
Ни в будень, ни в свято?
Ни єї забито,

* Иноди, сповняючи старий звичай, молода їде з шапкою свого чоловіка, на голові.

Ни єї занято –
 Еї неволенька
 Як в будень, так в свято!

102. Ой через село, через Борсуцке
 Лебедонька летіла.
 Не дав єсь мене, ой мій батеньку,
 За кого я хотіла,
 Но дав єсь мене, ой мій батеньку
 За кого я не знала.
 З ким я стояла,
 З ким розмовляла
 Тому я не достала,
 З кого викпила, насміялася,
 Тому я досталася.
103. Туп, конику, тупу
 Везете жорна й ступу
 Скриню й перину,
 Ганулю господиню.
104. Ой не вїй вітре вгору
 Повїй дорогою!
 Нехай батенько чує,
 Нехай ся приготує,
 Нех столи застілає,
 Пшеничний хліб накладає,
 Мід, вино наливає,
 Бо ся дитяти сподиває.

Коли моложони приїдуть додому молодого, у порога сіней зустрічає їх батько з хлібом і пивом. Молоді падають йому в ноги. Хор співає:

105. “Ой не гнівайся, мій батеньку
 на мене,
 Що я приїхав з своєю жоною
 до тебе
 “Чого я маю, моє дитято, гнівати
 Прошу я тебе з твею жоною
 до хати.

Увіходят в хату, переступаючи через положений на землі хліб. Тут зустрічає їх мати. При цій зустрічі дружка молодой співає:

106. Ой ти, друженьку-баламутоньку
 Барздо лжеш!
 Ой казав єсь – свекрухи нема,
 А тут єсть.
 Ходить свекруха по нових сінях,
 по низу,
 “Ой я тобі, моя невістонько,
 догрізу!”

Потім молодих садов'ят за стіл і подають їм закуску (яешню й ковбасу). Хор співає:

107. Ясная зоря на стріху впала
Молода Гануля в двір наїхала
Просила свекурка: “будь на мене добрий
Будь на мене добрий,
Як батенько рідний.”
Не буде зима, як тихе літо,
Не буде свекурко, як рідний батенько.
108. Засмутилася, зажурилася
Гануліна матюнка,
По дворі ходить,
Слідочків глядить
Голосоньку слухає.
Нема слідочка

19. Накладають чепець.

Після закуски свахи й свашки накладають чепець на голову молоді. Звичай цей не злучається з якою-небудь особистою пишністю. Наклавши чепець, співають:

109. Сьвятий понеділку
Прибрав єсь нам дівку
Вчора була в віночку
А дзись в чипочку.
А в нашого свата
Сосновая хата
А сіни з берези
Пошли гости тверези.

Приїзд приданого.

Миж тим родина й дружба молоді готується в дорогу до молодого. Брати кладуть на віз скриню з добром молоді – ця скриня не замикається на ключ: “щоб не здумали що порожня.” Скриня покривається білим убрусом і на неї сьдає брат. На тім же возу змішуються музики молоді й брат молодого – залага, а на других возах батьки молоді, родичи й всі весільні люде, котри з цього моменту зуться “приданім”. Меж іншим “придане” везе з собою подарки родичам молодого й весільнаго півня, розукрашоного китайками й квітками. Дорогою співають:

110. Ми їдем в приданки
Веземо подарки
Зимового прадіння
Весньового біління.
Як пряла – бреніло,
Як ткала – звеніло,
Різала – шелестіло
111. Не дивуйте, селяне,
Що ми їдем в придане
Ми в вас не пили й не їли
Щоб віте нас не в’їли.
112. Ми в’їзжаім в село
Всім людям весело
В нас коні воронії,

А вози кованиї
Ми сами молодії

Приїхавши під хату молодого:

113. Стоїть колодязь і ведро,
Чом тебе, Ганулю, не видно,
Чи тебе в комори приспано,
Чи тебе по воду послано
Як в коморі – збудите
Як пошла по воду – верните.

114. Вийди, Ганулю, наша
Твоя скринечка власна,
Привітай брата того,
Що пильнує скарбу твого.

Батьки молодого горілкою і хлібом зустрічають батьків молодії. Вся дружба входе в хату. Ввійшовши, співають:

115. В нашого свата
Хорошая хата
Черчиком висипана
Калиною витикана
Гостями наповнена.

Молодая здоровкається зо всіма приїхавшими. Послідні говорять до неї: “здорова будь під чипцем”, на що вона відповідає: “дякую”. Співають:

116. Познай, мати, дочку
Вчора була в віночку,
Дзись в чипочку,
Вчора була в зелененьким
Дзись в біленькім.

Меж тим на дворі брати торгуються за скриню. Згодившись вносять скриню в комору. Потім “придане” сяде за столи і їх частують закускою.

117. Казали нам люде,
Що нам честі не буде
А нам честь добрая
Сванечка пріємная.
Нема голосочка
Нема мого дитята,
Що годувала
Й приодивала,
Нема кого посилати.
Втішилася, вродовалася
Степанкова матінка
По дворі ходить,
Слідочка глядить.
Голосоньку слухає.
Ой є слідочок,
Є голосочок,

Є моя невістонька,
Не годувала,
Не приодивала
Маю кого посилати.

118. Наш півень кокудаче
На нім пір'єчко скаче
На баранові вовна
На козлові – ості
Частуй, частуй,
Молода Ганулю,
Свої мили гости.

Закусивши, “придане” встає од столів і в свій черед частує весільних людей молодого... Молоді всень час сидят на посазі серед старших родичів.

20. Танець на чипець.

Після невеличкої учти за стіл на покуті сядєє сванька, трімаючи в руках тарілку з маленьким хлібом. Музики грають “хмеля”. Молода ж в чипці стає коло стола. До неї поряду підходять родичи й присутні й танцюють з нею – кожний не більш 10 секунд. Протанцювавши цілується з княгинєю й кидає на тарілку гроши. Цей звичай страшенно втомляє молоду, бо багато набирається людей з якими вона мусить протанцювать, а ще й до того де-яки хлопці повторюють, так що здебільшого молода не витанцює до кінця і єї змінєє старша дружка.

21. Остання весільна вечера.

Остання вечера – це величний фінал весілля. Характерний для перших днів жалістний тон змінєється невпинною веселістю, традиційні обряди уступають місце жартам сільських коміків, глибокі, ліричні пісні чередуються з шумками, часто власної імпровізації. Як горілка ця неодмінна сопутниця людських торжеств раніше підсилвала смутний настрій, викликаючи потоки сліз з очей бояр і свашек, голосивших “по малім дитонці”, то тепер вона придає їм невпинну веселість і на цім п'янім, веселім фоні молода представляє сиротливий контраст глибокого роздум'я й сумовання.

119. Погнулися лавки,
Як сіли приданки
А ще ліпше погнутця,
Як приданки поп'ютця.
Зазвеніли стіни,
Як приданки сіли
Не звеніте стіни,
Не на довго ми тут сіли
Мід вино поп'ємо
І од вас поїдемо.
120. Оддав мене батенько далеко від себе
І казав мні не бути през сім літ у себе
Ой живу я літочко, живу я дві,
А на третє літочко занудилося мні.
Ой зазичу, позичу у зозулі крилець,
Ой заліну, поліну до батенька в садець,
Як закую голосно усень сад зголошу,
Як заплачу жалосно, усе лице змочу.
Учув, учув батенько, по водицю йдучи,
А найстарший братичок, коня сидляючи.
Ой подайте, подайте дубовий кулочок,

Забью, забью зозулю хоч у правий бочок.
 Не бий, не бий зозулі хоч у правий бочок,
 Нема мого дитяти уже третій рочок,
 Селі ряба зозуля – лети в бор ковати,
 Селі моя сестрінка, то прошу до хати.

121. Горе моє горе –
 Милий не говоре,
 Як настане нічка,
 До іншої ходе,
 А над світанечком
 До мене приходе,
 Кладовится спати
 Впоперек полати.
 “Обернися милий,
 Я тебе розбую,
 Я твоє личенько
 Сім раз поцілую.” –
 “А бодай ти, мила,
 Того не дождала,
 Щоб моє личенько
 Сім раз цілувала!
 Есть у мене мила
 Ліпшая за тебе,
 Що мене розбує,
 Сім раз поцілує”
 “Жеб у тебе було
 Сто двадцять чотири,
 А я, молодая,
 Старша надо всіми.”
 –“А жеби ти мила,
 Того не дождала,
 Де ж ти такого
 Старшенства достала?”
 –“Ой там на горі
 Церковка стояла,
 Там я, молодая,
 Старшенства достала.
 Присягала Богу
 І Святому Спасу
 І тобі до часу.
 Присягала Богу
 І Святому Юрью,
 І Святому Юрью
 І з тобою, дурню.”

122. Ой у клуні два каплуни
 жито молотили,
 На улиці, дві куриці
 до млина носили
 Козел меле, козел меле,
 баран росчиняє,
 А маленьке козенятко
 муку нагортає.

- Муха місить, муха місить,
комарь воду носитьь
Молодая дівчинонька
на весілле просить.
123. Чорна хмара наступає –
Буде дощ іти
Дозвіль, пане Атамане,
Нам намет звести.
Звели собі богатири
Високий намет,
Сіли собі під наметом,
Пють солодкий мед.
А й убогі, небогаті
З теї заздроци
Взяли собі квартиру вотки,
Тай пють на дощи.
Дивуєця чорт багатий
Так дивуєця,
За що ж тая голотонька
Так навриваєця.
Не дивуй же, багатирю,
Защо вбоги пють –
Один веде за чуприну,
А втрох в шію бють.
124. А я доброго роду
Пью горілку, як воду,
Два килишка в роток,
Щоб не болив животок
І третього половину
Щоб поболив хоч годину.
125. Ой піду я ранком до дівки,
Чи не купить теща горілки,
Бодай була теща здорова
Буде в нас віл і корова.
126. Ой піду я до діброви,
Ой витну я кій дубовий,
Буду бити, мужика карати
Жеб не ходив до корчми гуляти.
127. Роспочав воробій
На припичко жниво,
Наваримо пшениченьки
Наробимо пива.
Утечи хмелю дав,
А ще й того жаловав,
Став думку думати,
Гости виглядати.
Прилетів шмегунець
Крупничок не простий
“Чолом, чолом, воробій,
Ідуть до нас гости.”
Іде пан журавель,
І той дядько крутель,
І тая синиця,

Рідная сестриця.
Заставили комаря
Комарку забити,
Штири тики з комаря
Сала надубити.
Штири тики надубили,
Сто пар ковбас наточили,
Шпаки припекали
До столу давали.

Мої крушпанці,
Мої музиканці,
Заграйте мні потихеньку,
То я піду в танці.

Молодий павець
Пішов у танець,
Взяв павичку
Красную дивичку.

Мій милий боцянку,
Заграй мні в органку,
Заграй мні потихеньку
То я піду в танці.

Галки – приданки,
Сороки – свистюлки,
Пташки – перепьюлки,
А шуляк – держи так –
Сильної натури,
Як почав галки дерти
(Він думав, що кури).

Аж о півночі
Сова прилетіла
І спотихенька
За столиком сіла.

Всі гості розогнала,
А воробья не злапала
А сорока з печи
Мусила втечи.

128. Голуб сівий, голуб сівий,
Голубка сівійша
Батько мили, мати мила,
Дівчина милійша
Я з матер'ю посваруся –
Гріху наберуся,
З дівчиною ляжу спати
Не наговоруся

129. Чи я тобі не казала
Дурний Гарасиме
Не бери ти богатої
Нех богата гине
Богатая – рогатая
Ще й до того пишна
Убогая – хорошая,
Як у саду вишня.

130. Рубай, тату дрова
 Я буду лучину
 Люби, тату, маму,
 Я буду дівчину.

Під кінець вечери до хати вперяється товпа з машкарою: жиди, цигане, медвіді. Всі вони забавляють весільних людей жартами, прикладками.

22. Роздача подарків.

Вставши від столів проводять цермоніал роздачи подарків. Дружко, стоячи коло стола викрикує имена родичів молодого й молода роздає їм гостинці – батькам його дає сорочки, сестрам хустки, братам – шалі, пояси, дядькам й тіткам – полотно, то що. Потім сліднують танці, на яких п'яна веселість досягає свого апогея. Який-небудь дядько лізе на стріху й тримає “науку” до людей.

Як таку науку мні прийшлося чути розповсюдженну легенду о походженні тютюна й табаки. Зміст її такий. “У найстаршого чорта вмерла мати, все пекло наложило на себе глибокий жаліб, всі чорти голосили, земля ж цієї події відносилась цілком індиферентно. Це озлило чорта: “хочу щоб і земля плакала”, сказав він своїм підручним чортам – і послідні, сповняючи волю свого начальника, посіяли на землі табаку й научили людей нюхати її. “І ось.... заживає чоловік табаку, а з очей його сльози... – кап,...кап... – бачь – вони плачуть по чортовій матери.” Біг, довідавшись про це послав на землю ангела й ангел научив людей тоє ж зіле курити в люльці. “Курят люде й спльовують – бач, плюють на чортову мати”. Проповідник свою “науку” закінчив моралью: “не заживайте, людонька, табаки, а курите люльку.”

23. Од’їзд приданого.

Далеко за північ придане збирається їхати до дому. Збір цей упережається піснями:

131. Ой шуми, дубе, шуми
 Зелененький полягай
 Ой плач, матінко, по мні,
 Головоньку покладай,
 Що єсь мене годувала,
 Не будешь посилати,
 Но буде посилати
 Чужая чужанонька
 Степанкова матінка

132. Стояла вербонька на дворі,
 Спустила віттячко до землі,
 Спустила віттячко до долу,
 Час нам, приданки, додому.
 Вже вітер ворота одчинив,
 Вже місяць дорогу освітив.

(од’їзжаючи):

133. А ми од вас добрії люде, ми од вас!
 Кидаємо молоду Ганулю тут у вас,
 Оно віте їй товчи, молоти не дайте,
 Но віте її часто в гостину пускайте.
 “А вона в нас товчи, молоти не буде,
 Вона од нас часто в гостину не піде”.

* Звичай цей сповняється тепер дуже рідко, і належить до категорії вимирающих частин ритуалу.

24. Коло шлюбної постелі*

Після од'їзду приданого всі гості молодого, на чолі з молодими ідуть до клуні. Тут молодим роб'ят постелю з житніх невимолочених снопів. В приголові постелі ставлять стілець на якому кладуть "стулений" (паристий) короваець, пляшку горілки й закуску. Молодий, не роздягаючись кладовитися на постелю, жінка здимає з правої ноги його чобіт і достає звідти нарешто положені гроши. Як що грошей в чоботі буде мало, то молода кидає чобіт далеко на сторону – "коли він скупий, нехай цілу ніч шукає чобота." Потім всі зспівами розходяться, а дружко, озброєний дручком, де який час ходить коло зачинених воріт клуні.

На другий день, в вівторок рано, зоставшіся гості ідуть до клуні на "зводина" молодих. Хід відкривають дружко й сваха. Перший несе горілку й закуску, друга ж – воду, рушник і гребенець... Ввійшовши до клуні – співають:

134. Встала Гануля з ложа,
При ній Матухна Божа
Вложила корононьку
На єї головоньку.

Молоді здоровкаються зовсіми, а музики кладов'яються на весільну постелю й лежачи грають "на добрий день". Діставши від молодої по червоній китайці, – музики встають з постелі й всі ідуть назад у хату. В хаті подають снідання, після якого зоставшіся гості роз'їзжаються.

25. Перезви.

В четвер ввечорі весільні люде молодого зиходяться до нього на перезви, себ-то на пережовини, поправку. Всі несуть з собою коровайчики, зукрашони квітками й по пляшці горілки, або пива. По вечери, не менш розкішній від весільної, здійсмають посаг... Теж саме робитьця й на перезвах у батьків молодой в неділю* .

Співається багато пісень з весільного ритуалу, (розуміється не обрядові, а побутові). Таким робом перезви служать епілогом весіля.

V. Шлюбні прикмети й повір'я.

- 1). Дівчина, мающая звичку облизовать ложку, або макогон, вийде заміж за лисого.
- 2). Коли дівчина розпалює в печі огонь і "дрова не хочуть горіти", то хлопець її не вмивається.
- 3). Як дівчина, або хлопець беруть і роб'яють не до пари, то сопруги їх будуть кульгави (криві).
- 4). З якої сторони в село в'їде дьохтяр, з тої сторони наїдуть каваліри.
- 5). Як що дьохтяр, переїхавши село, вернеться назад – то ни одна з дівчат того села не вийде заміж в цей рік.
- 6). Як що дівчина любить їсти "пригари" то шлюб її буде в непогоду.
- 7). На новий рік рано дівчина виходить на двір та кричить, в котрої сторони розійдеться луна, з тої приїде до неї молодець.
- 8). В святі вечорі дівчата крадуть дрова. Взявши на оберемок скільки попадеться, несуть до одної хати й рахують. Як буде до пари – то дівчина вийде за молодця, в противнім разі – за вдовця...
- 9). На багатий вечір дівчата звивають в клубочки хустки з голів, кладуть ці клубки в копаньку, ставлять на рог печі стілець і з того стільця опалюють клубки (підкидують) – куди хустка з копаньки впаде – в тую сторону дівчина вийде заміж.
- 10). На багатий вечір кожна дівчина ліпить з воску тоненьку й маленьку свічку. Потім ці свічки дівчата став'ят рядком на стіл, чія свічка вперш згорить, тая дівчина вперш вийде заміж, а чія свічка згасне, тая дівчина не швидко вийде заміж.

* Їдучи до батьків молода везе з собою довги пироги.

- 11). Щоб привабити до себе хлопця існують такі рецепти. Треба забити кожана й кинути його на дев'ять днів в мурашник. По 9 днів треба кісткою цього з'їденого мурашками кожана доторкнутись до хлопця.
- 12). Треба голкою проколоти двох жаб, коли вони труться, й потім цею голкою пришити своє одіння до одіння пацієнта.
- 13). Як що весільний коровай спечеться удачно, то життя молодих складеться щасливо.
- 14). Коли ж коровай порепається, то життя подружжя буде нещасне.
- 15). Як що в яблуці, котре князь дає княгині, буде робак, то якась біда точитиме все життя молодих.
- 16). Хто з молодих першим ступить на розістланний перед аналоєм рушник, той в житті верховодитиме.
- 17). Верховодити буде й той, хто наступит на ногу другого, коли стоять перед аналоєм і чия рука лежатиме зверху, коли священник водить молодих навколо аналя.
- 18). Чия свіча в час вінця більш згорить, той хутчій вмере.
- 19). Для того, щоб дружки молодої повиходили хутко заміж, молода повинна тянути ногою рушник тоді, як священник обводить молодих навколо аналя.
- 20). Як що рушник, якого тяне молода застряне, то дружки пождуть рочок, другий.
- 21). Коли в день вінця падає дождь, то молоді будуть все життя своє плакати. Говорять і навпаки – що життя буде щасливе, достатне.
- 22). Як що на веселі набереться багато гостей, не пропорціонально заготовленим стравам, то господарі встромляють в стіл з низу ножи – ці чари повинні одбити у гостей апетит, та збавити господарей од сорому.
- 23). Як молодиця винесе сьміття в шлюбній спідниці, то смерть “вимете всіх з хати”.
- 24). Товар, що дають за молодою треба брати на Введення, то добре вестисяме.
- 25). В новій церкві не треба брати шлюб першими, бо життя такої пари буде нещасливе.

VI. Весільні приказки.

- 1). І рибонька в морі грає,
Кожна собі пару має.
- 2). Всякої твари по парі.
- 3). На Пречисту дівка чиста.
- 4). Богослав хлопців по дівчатах розослав.
- 5). На Покрову дівка готова.
- 6). Сьвятая Покровонько,
Покрий мні головоньку,
Не чипцем, то онучою,
Бо вже дівкою надокучило.
- 7). Сьвятая Покрово,
Чиж я не готова,
Чи ж я не робоча,
Чи ж я не охвоча,
Сама довгошійя
Пацюр повна шія!
- 8). Пятянка – оддай мене матюнка!
- 9). На Дмитра дівка хитра.
- 10). По Дмитри дівкой хоч дупу витри.
- 11). Дівка, як верба: де посади, там прийметьця.
- 12). Хоч за вола, аби вдома не була.
- 13). Про мене, синку, хоч і свинку.
- 14) Хоч відьма, аби хлібна.
- 15). Не бери в золоті, а бери в розумі,
Бо золота доложимо, а розуму не вложимо.

- 16). Перша жінка од Бога, друга од людей, а третя од чорта.
 17). Не мав лиха, так оженився.
 18). Жінка – лозинка, куди схоч похилишь.
 19). Серцем люби, а руками траси.
 20). Хто рано одружицця, тон вік не натужицця.
 За столом:
 21). Ой ленива, наша кухаронька, ленива,
 Ми за обід, вона й ложечок не мила.
 22). Ой не гожа, тая капустиско не гожа,
 Не осолена, не окрашена, не гожа!
 23). Ой забрящали ложки, півмиски, талірки,
 Дайте ж нам горохової горілки!
 24). Ковбасу до Бога несучи, а кишку їм в затишку.
 25). По каші нема иньшої паши!

VII. Народне тлумачення весільних обрядів і звичаїв.

Вже довго міфологи див'яться на весільний ритуал, як на велику цінну скарбницю народного міфологічного епосу, його давніх первісних поглядів. З того боку українське весілля дало багато матеріалів для будовання різних міфологічних теорій й гіпотез, з особна описаний тут підляшский ритуал дає спробогу вважать де-які з цих гіпотез за більш-менш правдиві. Коровайні прикраси: місяць, сонце, зори, ціцьки, вим'я з одного боку можуть натякати про колишнє існування солярного культу у слов'ян, з другого ж боку указують на весільну жертву поганської доби, якою по думці де яких міфологів була корова*.

Звичай печі коровай св. Юр'ю, сопоставлений з словами весільної пісні: “присягала Богу Спасу й святому Юр'ю” може натякати, що Юрій, цей слав'янський представник весінняго сонця був Богом – патроном шлюбу, также, як і слова “Косу-росу чесала й в бистрий Дунай пускала”**, сопоставивши з словами другої пісні: ...”коб чирята й утятя не виносили дивоцької краси” потвержують думку о способі стародавняго жертвоприношення волос. Релігійний відтінок розвода танця (по сонцю), садов'яння княгині на діжи,¹⁾ “оче наш” до гороху,²⁾ систематична їжа яєшні, ковбаси³⁾, півня, обсипання овсом, хмелем, та в багатьох інших обрядах можна бачити сліди міфологічного епосу.

З другого боку весільні обряди одбивають послідовну одміну юридичних відносин межі берущимися сторонами, так як і пісня, ця поетична історія народного духа, утрімавши весь розумовий і моральний лад життя народа, дає спробогу вислідити поступовий розвиток поглядів його на шлюб і шлюбне життя. Виключне становище брата княгині на її весілі⁴⁾ указує на існування кумунального шлюбу, яко на первісну форму. Другою стадією було “умикання” дівчат, коли, як каже літописець “умыкиваху у води дивиця”⁵⁾ “Умикання” змінюється продажом дівчини всім родом, потім батьками.⁶⁾

В цю добу умикання й надсильної видачі дівчат складається ворожий погляд на князя, як на “чужого чужанина”, котрий відлучає дівчину від чести, краси й волі. Життя жінки – повна неволя й символом супружніх відносин служить нагайка. Потім в основу шлюбу кладеться любов і воля вибору. Це були часи матеріальних достатків, часи “меду й вина зеленого”. Коли ж матеріальні достатки народа впали, виступає на сцену “посаг од людей” – останній деморалізує як супружні відносини, так і семейні, взагалі, знову починає фігурирует нагайка й наступає безрозсвітна неволя “як в будень, так в свято”. Народня свідомість, констатуєчи

* Напр. проф. Сумцова.

** Ръчная вода могла знаменоватъ небесную атмосферу, за предълами которой царствуетъ солнце” Миллеръ. Оп. р. сл.

¹⁾ Діжа – символ сонця. ²⁾ Горох у германців – символ Б.Громовника ³⁾ Яйця і свиня – символи сонця.

⁴⁾ Брат сидить з княгинею на посазі, продає косу, расплетает косу, одвозить скриню, то що

⁵⁾ Про умикання свідчать звичаї: несподіваний наїзд князя, неприязная зустріч його дружбою княгині, ховання молодой, то що.

⁶⁾ Про продаж свідчать: торг за косу, підмін княгині, розбування молодого.

присутність показаних дефектів громадського й семейного життя витворює правила ідеальних відносин. Вона осуждає грошевий посаг, кладучи в основу шлюбу любов і “посаг від Бога”: – красу, честь, розум, супружне життя доводить майже до ідеала рівноправності.

Сучасне народне тлумачення свого весільного ритуалу, як зобачимо, стоїть далеко від тільки що перелічених міфологічних, та історичних теорій. Так, коровай і посаг, по тлумаченню народу – це вперш всього символи чести й слави, яку заслужили молоді своїм життям. Через те вдовам і покриткам не роб'ять коровай й посаг, навіть св. Юр'ю пекуть коровай тільки за те, що він був хлопцем. З особна, коровай – гостинець молодим від батьків, а посаг – це нагорода від Бога, Боже благословення. Святу, Божу силу дають посагу три житні хрести, яки прибиті до посажних кілочків, “бо, як хрест – св'ятий, так і жито – святе. Що ж торкається звичая молитись “до гороху”, то він має своїм мотивом – випрохати у Бога молодим матеріальних достатків й великого потомства “як горох добре плодиться, так і у них щоб все плодилося, от, через те і примовляють тоді, коли горілку п'ють до гороху: “нехай Панбуг горох родить і діти годує”. З тим самим жаданням щастя й довольства мати обсипає молодих хмелем і овсом, а брати кладуть в черевики молоді житню устілку* й гроши. Систематична їжа молодими яєшні й ковбаси, по тлумаченню народу символізує полове життя молодих – “щоб догадалися, чого їм треба”. Закуска ж хлібом і сахаром¹⁾ – вираз надії на хлібні й солодкі дні, тоє ж значіння має спання на житі в першу ніч. Калина, барвінок, яблуко, сонце – все то – символи дівочої чести й краси, яку оддає молода своєму чоловіку, так як і місяць, явір, півень – символи молодого, крім того сонце й місяць, яко небесні світили, придають небесну, святу силу короваю**. Садов'яне княгині на діжі, або на подушці символізує то високе становище, яке займає вона в ці весільні дні.

Препони, які зустрічає князь, приїхавши до княгині, торг за косу, ховання молоді, то що мають своєю метою доказати, що не так легко заволодіти дівчиною, як думається хлопцям. Росплетаять же косу брати двох сторін, бо цього потребує саме розуміння куповання й продажа. В способі підношення гостинців від молодого на канчукові скривається істина, що щастя жінки залежить від послухання чоловіку. Розбування молодого і вповивання – знаменують її залежність від мужа. Звичай накладати шапку на голову молоді, коли вона їде до чоловіка, робиться з тою метою, щоб стрічні могли відрізнити молоду від дружек. Переступання через хліб***, як і звичай класти за пазуху сіль є спосіб, одвертаючий всяки чари й уроки, а ці останні на веселі досягають великого резвія, ось наприклад: “раз чаровнику на веселі дали мало горілки, то він обернув молодих з їх дружбою в вовколаків і ходили вони вовкулаками цілих дванадцять літ”.

* Ця устілка, на мою думку, замінила існуючий по других слав'янських землях звичай устілати дорогу молодим житнею соломою.

¹⁾ Сахар, мабуть, з'явився заміною меду.

** Додам, що місяць в народнім розумі окружен ореолом святісті, так напр. – показувати пальцем на місяць – гріх, на його замовляють нездорові зуби, побачивши його в перший раз примовляють: “місяць молоденький, на юм ружки золотенькі, в мори купався й нам указався, йому на зрост, а нам на здоров'є”.

*** Переступання через хліб, мабуть, є видозмін прохоження чріз огонь, ця заміна огня хлібом могла бути тим лехше, що, як хліб, так і огонь наділені авторитетом святости.